

Title of the monograph – Modern education, culture, art and humanities: problems and ways to solve them.

Section – Philology.

CURRENT PROBLEMS OF ECONOMIC TERMINOLOGY MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Shelepko Inna¹

¹Department of Ukrainian Philology and History, Simon Kuznets Kharkiv National University of
Economics, Kharkiv, Ukraine

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Шелепкова Інна¹

¹Кафедра української філології та історії, Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9431-4868>

Вивчення проблем економічної термінології, визначення її місця у структурі мови є одним із актуальних завдань сучасної науки. Необхідність подальшого детального вивчення термінології сучасної української мови зумовлено, з одного боку, активним розвитком економічної термінології сучасної української мови, що в повному обсязі ще не досліджено, а з іншого – потребою багатоаспектного вивчення всіх складників системи української мови, виявлення особливостей їх структури і функціонування, закономірностей їх взаємозв'язків.

Серед пріоритетних проблем сучасної української лінгвістики вбачається проблема економічної термінології. Сьогодні з'являються численні актуальні видання з економіки, менеджменту і маркетингу, лізингу і консалтингу та аудиту. У цих умовах не могло не виникнути підвищеної

уваги до того, що активно формується економічною терміносистемою, що обумовлює, як нам здається, актуальність вибраної теми.

Мета роботи – досліджувати системні зв'язки в даній термінологічній сфері, представити економічну лексику у впорядкованому вигляді, виявити закономірності формування та шляхи і способи розвитку економічної термінології, визначити особливості системної організації економічних термінів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розглянути діахронічний аспект формування економічної термінології сучасної української мови;
- описати словотворення в процесі формування економічної термінології сучасної української мови;
- проаналізувати шляхи і способи формування економічної термінології на сучасному етапі;
- дати структурно-семантичну характеристику даної терміносистеми;
- дослідити сучасну найбільш уживану економічну термінологію;
- показати активні процеси в лексиці і словотворенні економічних термінів;
- описати сфери функціонування економічної термінології.

На наш погляд, наукова новизна полягає в спробі комплексного аналізу даної групи термінологічної лексики, у тому обсязі і наповненні, який виявлений нами.

Історичні умови розвитку економічної термінології сучасної української мови

Термінологія як спеціальна галузь знання привертає значну увагу дослідників. Це пояснюється міжнародним характером сучасних наукових знань, що викликані процесами інтеграції і, як наслідок, прагненням до

уніфікації термінів, подолання мовних перешкод у різних сферах соціально-економічної діяльності.

У процесі переходу до ринкових засад функціонування економіки в нашому лексиконі з'являється все більше нових, незвичних слів. Деякі ж відомі терміни, що часто вживаються, набувають нового значення. На початку 90-х років XX ст. українська мова набуває державного статусу – у зв'язку з чим виникає нагальна потреба подальшого розвитку власне української термінології.

Термінологія є важливою частиною лексики літературної мови. У сучасному мовознавстві значно посилився інтерес до вивчення питань термінологічної науки, насамперед до становлення і формування окремих терміносистем, особливостей функціонування термінів у літературній мові, їх стандартизація.

Галузева термінологія виникає переважно на основі живої народної мови, використовуючи її словотворчі можливості. Зокрема, особливості формування українських галузевих терміносистем зумовлюються структурно-граматичною специфікою національної мови. Водночас термінотворення породжує свої специфічні мовні моделі, що, проникаючи у загальнолітературну лексику, розширюють її словотвірний потенціал.

Необхідність детального вивчення української термінолексики зумовлюється тим, що, по-перше, сучасна термінологія є ще не досить глибоко досліджена, по-друге, існує потреба багатоаспектного аналізу всіх складників лексичної системи української мови, дослідження особливостей їх структури, взаємозв'язків і функціонування.

В українських писемних пам'ятках XIV – XV ст. відбито значну кількість спеціальних понять сфери економіки. Фіксуються, зокрема, такі лексичні одиниці: *вага* (прилад для зважування, право стягати податок від зважування товару); *встягати* (вимагати сплати, притягати до відповідальності, переслідувати судом); *выраховувати* (віддати готівкою); *личба* (рахунок, фінансовий звіт, грошовий курс, сума, кількість); *мито*;

мытник; набыте (набуте, придбане, куплене за гроші); *ринокъ* (торгова площа, ринок); *складъ* (місце зберігання товару); *скупити* (перекупити раніше придбане); *товаръ* (предмет купівлі-продажу, худоба, майно); *тръгъ* (місце, де відбувається торг, торгівля, угода про купівлю-продаж, товар, крам); *цина* (грошова вартість товару).

Привертають увагу назви з виразною спеціалізацією. Так, наприклад, слово *отмънити* фіксується із значенням «відшкодувати, компенсувати».

Приход – у пам'ятках часто зустрічається із значенням «прибуток, доход, приход», тобто набуває значення «прибуток».

Із такою же спеціалізацією виступають й інші слова, наприклад: *сужитокъ* (прибуток, приріст); *пожиток* (користь, вигода, зиск).

Названі лексеми становлять ядро формованої протягом наступних століть спеціальної економічної лексики. Значення і функціонування частини з них зберігається протягом тривалого часу, інших – розширюється в подальшому шляхом утворення лексичних гнізд, коли навколо одного кореня групується ціла низка слів. Наприклад: *продавати, продажа, проданіє* (суч. продаж), *проданъ*; *продавець*; *торговецъ, торговський, торговля, торговати* (суч. торговець).

Досліджуючи в діяхронічному аспекті спеціальну лексику на позначення ринкових відносин, переконуємося, що така лексика представлена головним чином у записах текстів виробничого й торговельного змісту.

Щодо ділової сфери, то торговельна лексика закріплюється у судових актах, супліках-скаргах, купчих і дарчих записах, духівницях, описах і реєстрах майна тощо, а також у приватних листах.

Виробнича лексика була пов'язана з живим мовленням і сприяла збагаченню словникового складу: «виробнича лексика, поряд з успадкованими словами, що характеризують людську працю взагалі, її основний поділ тощо, поповнювалася в староукраїнський період, особливо в XVI – XVIII ст., численними новими словами. Це було викликане

інтенсивним розвитком і диференціацією різних видів робіт, виникненням нових професій, особливо міських, ускладненням майнових стосунків. Лексика виробничої сфери, активно вживана, переважно конкретна, мала, за деякими винятками, живомовний характер» [Передрієнко, 1979: 72].

Таким чином, виробничі і торговельні терміни у значній кількості органічно входять до складу спеціальної лексики.

Спеціальні поняття на позначення ринкових відносин (на цьому діяхронічному зрізі переважно торгівлі) постають у вигляді окремих слів, функція яких подвійна, тобто загальноновживана і спеціальна.

Серед загальноновживаних слів, що активно входять до фахового словника, здебільшого виділяються слова, широко відомі в практичній діяльності людини. Однак, як вже зазначалося, виробнича лексика краще, ніж терміни, зберігає побутову виразність: *вимелокъ* (оплата за помел зерна); *кишковарка* (торговка, що продає на базарі харчі); *купилище* (місце торгівлі); *купцювати* (вести торгівлю, бути купцем); *перепродуха* (дрібна торговка, яка продає на торгу їстівне).

Досліджуючи особливості термінів, що утворилися за рахунок переосмислення загальнонародних слів, відомих ще з періоду Київської Русі, вчені відзначають, що і в сучасній українській мові відповідні слова можуть уживатися як у термінологічному, так і в не термінологічному значенні.

Це такі, наприклад, терміни: *гроші*, *купівля*, *продаж*, *ринок*, *товар*, *ціна*.

Так, первісне значення східнослов'янського терміна *товар* – рогата худоба. Шляхом навантаження цього слова новим лексичним значенням утворився його омонім: *товар* (для позначення різних предметів, що є об'єктами купівлі-продажу); *товар* (матеріальний виріб, що пропонується на ринку з метою його придбання, використання або споживання).

При утворенні терміна *товар* на основі відповідного загальноновживаного слова як показника предметів купівлі-продажу конкретне значення цього слова поступилося перед вищим ступенем узагальнення,

тобто термінологічне значення слова *товар* є одним із його лексико-семантичних варіантів, а тотожність даного слова при утворенні відповідного терміна не порушується.

Відомі сучасні терміни торгівлі *гроші, ринок, сума, торгівля*, як і розглянутий вище термін *товар*, перш ніж набути термінологічного значення, спиралися на загальновживане значення слова, тому маємо справу з утворенням нового лексико-семантичного варіанта.

Відомо, що одним із широко розповсюджених шляхів утворення термінів є утворення семантичним способом, суть якого полягає в тому, що змінюються значення слів, які вже існують у мові.

Українська мова, як і в цілому слов'янські, розвивалась у контактах з іншими європейськими мовами.

Так, пам'ятки XIV – XV ст. фіксують слово *крамъ* на позначення роздрібної торгівлі; воно було запозичене з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом.

У тому разі, коли термін запозичується, він стає основою для творення похідних термінів засобами, властивими українському словотвору: *крамъ* → *крамниця* → *крамар*.

Коштъ – ціна; слово було запозичене через польське посередництво з німецької мови. Це запозичення стало основою для створення інших слів, які функціонують в українській мові: *коштовний, кошторис, коштувати*. Відповідна група слів органічно входить як у спеціальну лексику, так і в загальномовний словниковий фонд.

Беручи до уваги подане вище, можна погодитись із думкою В. Передрієнка, висловленою щодо економічної лексики XVIII ст. Дослідник пише, що саме економічний словник зазнав найбільш значних змін.

«Більш відкритий для книжних впливів, зокрема іншомовних, він, проте, перебував у постійному активному вжитку, в процесі якого виробився стійкий народно-розмовний лексичний шар» [Передрієнко, 1979: 74].

У цьому шарі, активно чи пасивно засвоєному, автор виділяє назви, які характеризують майновий стан, економічні, торговельні та ділові стосунки: *взялъ билъ в за(с)таву; дает(ъ) что на боргъ; далъ в позикѹ.*

Поява запозичених слів, очевидно, сприяла роботі над словниками, у яких простежуються перші спроби дати тлумачення терміна.

У словнику В. Доманицького знаходимо тлумачення до таких номінацій досліджуваної сфери: *аванс, банкир, відсоток, дебет, імпорт, квота, патент* (Доманицький, 1906).

Лексичні одиниці *імпорт, реклама*, зокрема, фіксуються із такими значеннями: *імпорт* (так само, як *імміграція*, тільки прикладається не до людей, що виселяються, а до краму чи товару, що ввозять: *експорт* – що вивозять, *імпорт* – що ввозять); *реклама* (оповістка про щось по газетах та журналах, в якій вихвалюється те, про що оповіщається).

Такі тлумачення могли стати основою для подальшого наукового визначення терміна.

Поняття української економіки не було сформоване аж до XX ст. Досліджуючи цю проблему в контексті наукової і громадської думки XIX – XX ст., О. Оглоблин справедливо зазначає, що «поняття української економіки ще й поднесь не усталене ні в науковій літературі, ні в широких колах громадянства. Довгі століття свого історичного життя Україна перебувала під чужими економічними та політичними впливами, що, безумовно, відбилося й на українській економічній думці» [Оглоблин, 1928: 165].

Отже, проблема створення української наукової термінології, зокрема економічного спрямування, чекала і в першій третині XX ст. на своє розв'язання.

Термінологічною працею на сучасному етапі займається дуже багато вчених у різних країнах світу: в Австрії (О. Вюстер), у Німеччині (Гофман), Англії (Сейнер), Америці (А. Вовк), Польщі (Гайда, З. Стобески), Латвії (Р. Грабіс) та інші.

Термінологи обирають і працюють над одним або декількома напрямками в термінології. Так, термінологи Англії працюють над проблемою термінології та інженерії, польські вчені створили міжнародний орган уніфікації термінологічних неологізмів. У Німеччині розглядають зв'язок терміна з мовою для спеціальних призначень, в Австрії у центрі уваги – логічні аспекти термінології та міжнародні стандарти.

Праці українських вчених розглядають загальну картину розвитку української термінолексики, пояснюють специфічні процеси, характерні для термінології окремих наук.

У сучасному українському термінознавстві є дослідження, присвячені природничій термінології (Л. Симоненко), юридичній (О. Сербенська), суспільно-політичній (Т. Панько), математичній (А. Крейтор), фізичній (В. Пілецький), радіотехнічній (І. Кочан), соціально-економічній (Т. Панько, А. Бурячок), сільськогосподарській (П. Гриценко, Б. Стасевський), географічній (П. Чучка), образотворчій (Б. Михайлишин), театральній (А. Костюк), спортивній (М. Паночко) та ін.

Загальний огляд термінологічної роботи в Україні знаходимо у бібліографічному покажчику, укладеному А. Лагутіною та М. Богуцькою, «Термінознавство на Україні».

Над проблемою «термін і загальновживане слово» працювали Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [Панько та ін., 1994], І. Шелепкова [Шелепкова, 2021: 247 – 276].

Системність термінології визнається багатьма мовознавцями й завжди розглядалася як одна з її найважливіших ознак [Панько та ін., 1994]. Одним із показників системності, як наголошує у своїй роботі І. Кочан, є наявність тематичних чи лексикосемантичних груп» [Кочан, 2004: 25].

Наприклад, дослідниця Л. Боярова вважає, що настанова подавати тільки широковживані спеціальні мовні одиниці не може бути на сьогодні визначальною для кодифікування термінологічної лексики в загальномовному словнику. Проаналізувавши реєстри багатьох новітніх

словникарських праць тлумачного типу, Л. Боярова дійшла до висновку, що терміни добирають і фіксують за критерієм їхньої поширеності в багатьох випадках суб'єктивно й непослідовно: термінологічні мовні одиниці, які одні лексикографи вважають часто вживаними й такими, що їх треба подати в словнику, інші розглядають як вузькоспеціальні [Боярова, 2008: 13-24].

Отже, основні визначення термінології формують уявлення про специфіку цієї лексики як сукупності понять, що відбивають науковий світогляд; низки спеціальних найменувань різних галузей знань; групи взаємопов'язаних термінів; підсистеми словникового складу літературної мови; штучно сформованого лексичного пласту.

Незважаючи на низку праць про економічну термінологію (в основному це дисертаційні роботи, присвячені таким питанням, як закономірності формування та сучасного розвитку термінології ринкових відносин (О. Покровська); характеристика структурно-семантичних параметрів аналітичних номінацій економічної терміносистеми української мови (О. Чуєшкова); дослідження новітньої економічної термінолексики у плані комунікативно-стилістичного функціонування у текстах періодичних видань (Г. Чорновол) та ін.), сьогодні потребують свого дослідження такі аспекти у вивченні економічної термінології, як:

- висвітлення питань формування економічної термінології сучасної української мови;
- з'ясування шляхів появи економічних термінів у термінологічній системі;
- визначення фонду економічної термінології та її місця у словниковому складі;
- розмежування економічного терміна і загальноживаного слова;
- диференціювання термінів за ступенем семантичної цілісності.

***Суфіксальний спосіб формування
економічної термінології сучасної української мови***

Для досліджуваної технології поширеним є суфіксальний спосіб словотворення. Він полягає у тому, що шляхом приєднання переважно до іменних основ суфіксів утворюються терміни на позначення певних понять або явищ об'єктивної дійсності.

Зважаючи на те, що основну масу економічних термінів становлять іменники, зазначимо, що предметом нашого дослідження у даному випадку стали однослівні найменування. Терміни-іменники, утворені суфіксальним способом, поділяються на деривати, мотивовані основами іменників, дієслів і прикметників.

Значною продуктивністю при творенні економічних термінів, які означають абстрактні назви предметної дії, відзначаються словотвірні типи з суфіксами *-анн(-я)*, *-енн(-я)*, *-інн(-я)*, рідше *-к(а)*.

Як показує фактичний матеріал, у терміносистемі ринку назви абстрактної дії частіше виражаються віддієслівними іменниками, ніж дієсловами.

Процесуальність, яка є в дієслові категоріальною ознакою, у віддієслівних іменниках виступає як лексичне значення. Самі суфікси, за допомогою яких утворюються віддієслівні іменники, мають чітке словотвірне значення.

Утворення словотвірного типу з суфіксом *-анн(-я)*, *-енн(-я)*, *-інн(-я)* представлені в таких номінаціях: *авансування*, *акредитування*, *затоварювання*, *експортування*, *асигнування*, *імпортування*, *подорожчання*, *знецінювання*, *компенсування*, *відшкодування*, *депонування*, *дисконтування*, *інкасування*, *коливання*, *конвертування*, *перевезення*, *котирування*, *оподаткування*, *сплачування*, *оприбуткування*, *пропонування*, *збереження*, *інвестування*, *тезаврування*, *фрахтування* тощо.

Як уже зазначалося, малопродуктивним при творенні української термінолексики ринку є словотвірний тип із суфіксом *-к(а)* у значенні предметної дії. Утворення цього типу представлені кількома термінами: *покупка*, *затримка*, *поставка*, *упаковка*.

У творенні економічних термінів значне місце належить поліфункціональному суфіксу *-ик(-ік)* з похідними *-ник, -овик*.

У сучасній українській мові суфікс *-ик* у відіменникових утвореннях не відзначається продуктивністю.

Тип дериватів із суфіксом *-ник* представлений у економічній термінології назвами осіб за характером і сферою їх діяльності: *вкладник, кошторисник, платник, заставник, закупник, замовник, представник, фасувальник, виробник, перекупник, відрядник, боржник, приватник* та ін.

Похідний від *-ник* суфікс *-льник* приєднується до основ інфінітивів на *-а, -ува (-юва)*. Головне словотвірне значення цього суфікса – особа як виконавець дії, названої дієсловом.

Так, деривати: *позичальник, постачальник, приймальник, таксувальник, страхувальник, нормувальник, комплектувальник* мотивовані відповідно дієсловами: *позичати, постачати, приймати, таксувати, страхувати, нормувати, комплектувати*.

Незначну частину іменників утворено за допомогою словотвірного типу з суфіксом *-овик*. Утворення відбулося шляхом перерозкладу суфікса відносних прикметників *-ов -ий + ик*, наприклад: *оптовий – оптовик; плановий – плановик; біржовий – біржовик; пайовий – пайовик; харчовий – харчовик; страховий – страховик*.

Утворені номінації означають осіб як спеціалістів, що займаються тією чи іншою діяльністю, або як членів певного колективу. Необхідно також зазначити, що в дериватологічній системі сучасної української економічної термінології словотвірний тип на *-овик* не набув значного поширення і не позначився суттєвою активністю.

Для словотвірного типу з суфіксом *-ств(о)* та його аломорфа *-цтв(о)* характерним є утворення номінацій від мотивованого іменника-назви особи-діяча, а також абстрактних назв (утворені назви функціонують як у вузькогалузевій сфері, так і задовольняють потреби загальнонаукового

вжитку): *агент – агентство; підприємець – підприємство; комісіонер – комісіонерство; фактор – факторство; банкрут – банкрутство та ін.*

Малопродуктивним в економічній термінології є словотвірний тип із суфіксом *-ант (-янт)* на позначення особи: *спекулянт; контрактант; конкурсант; трасант; індосант.*

На базі запозичених основ утворилися терміни з суфіксом *-аж* на означення кількості будь-чого, дії, збірник понять, наприклад: *амбалаж; кулаж; куртаж.*

Словотвірний тип із суфіксом *-ер (-єр), -ар (-яр), -ор* бере участь у творенні іменників на позначення професії, відношення до організації, характеру діяльності у сфері економіки, наприклад: *дистриб'ютор; акціонер; аудитор; інвестор; комівояжер; ліцензіар; орендар; франчайзер; менеджер; інкасатор; дисконтер; імпортер, експортер, тендер* та ін.

Значне місце в економічній термінології посідають номінації, що оформлюються за допомогою суфікса *-ість*. Виражені іменником, терміни з суфіксом *-ість* творяться від мотивованих якісних і відносних прикметників із суфіксами *-н-, -ов-, -ив-, -ев-, -єв-, -ільн-*, вони означають якість, властивість, процес, величину: *ліквідність; вартість; економічність; прибутковість; оборотність; заборгованість; платність; лімітність; збитковість; рентабельність; товарність* тощо.

Менш продуктивними при творенні економічних термінів є словотвірний тип із суфіксом *-ець*, терміни в окремих випадках мотивовані складними іменниками і позначають осіб: *продавець, векселедавець, покупець, товарознавець* та ін.

Українська економічна термінологія містить значну частину термінів на означення дії безвідносно до часу, утворених за допомогою продуктивного в термінології суфікса *-аці(-я)*, такі утворення мотивовані основами дієслів на *-уват (-юват)*: *приватизація; інфляція; конфіскація; інкасація; нотифікація; тарифікація; стагнація; реалізація* та ін.

Нерідко зустрічаються і субстантиви із суфіксом *-изм (-їзм)*, які визначають абстрактні якості. Суфікс *-изм (-їзм)* приєднується переважно до основ іншомовного походження: *абсентеїзм; монополізм; монетаризм; фордизм* тощо.

Проведений аналіз дозволив виявити специфічність словотвірних дериватів у процесі творення економічної термінології.

Досліджувані терміни дають підставу зробити висновок про те, що похідною основою переважно виступають іменники, меншою мірою дієслова, прикметники, роль форманта виконують суфікси.

Серед суфіксальних дериватів переважає категорія назв із предметною дією, назви осіб за відношенням до предмета або за характером діяльності у сфері економіки.

Суфіксальний спосіб словотворення становить собою найбільш розгалужену й активну частину словотвірної системи української економічної термінології, яка визначає її структурну однорідність.

Префіксальний спосіб формування економічної термінології сучасної української мови

Творення нових номінацій сфери економіки характеризується як однобічним ускладненням основи (за допомогою тільки префікса), так і подвійною її мотивацією (за допомогою префікса і суфікса). Це і зумовило об'єднання аналізованого мовного матеріалу (префіксального і префіксально-суфіксального способів).

При утворенні економічних термінів використовують як власне українські префікси: *без-, над-, понад-, під-, проти-, пів-, навпів-*, так і префікси іншомовного походження: *гіпер-, екстра-, суб-, анти-, де-* тощо.

Найбільшою продуктивністю відзначається префікс *без-*, що означає відсутність певної ознаки чи якості, мотивованої основою: *безконтрольний; безпатентний; безплатний; безмитний; безкошторисний; беззвітний; безтарифний; безтоварний; беззбитковий* тощо.

Префікси *над-*, *понад-* беруть участь у творенні як термінів-іменників, так і термінів-прикметників сфери економіки: на́дподаток; по́надлімітний; на́дмонополія; на́дплановий; по́надплановий; на́дприбуток; на́дкошторисний; на́двартість тощо.

Творення термінів для позначення нових понять таким способом є досить поширеним у сучасній ринковій термінології.

Значно рідше у творенні економічних термінів беруть участь іншомовні префікси *гіпер-*, *екстра-*, що також виражають найвищий ступінь виявлення кількісної та якісної ознаки, названої мотивуючою основою: гі́перінфляція; екстра́поляція та ін.

Незначна кількість номінацій утворилася за допомогою префіксів *проти-* *анти-*: анти́монопо́льний; анти́кризовий; анти́інфля́ційний; проти́інфля́ційний; антидемпінго́вий.

Префікс *де-* вживається у номінаціях із значенням ліквідація, знищення: десе́грегація; делі́мітація; дено́мінація; демо́нетизація та ін.

Таким чином, ми з'ясували морфемно-словотвірні та семантичні особливості економічних термінів у сучасній українській мові. Наведені вище спостереження свідчать про те, що для творення економічних термінів префіксальним та префіксально-суфіксальним способом використовуються ті ж самі засоби, що і для творення загальномовних слів.

Найактивнішим є суфіксальний і префіксальний чи префіксально-суфіксальний способи творення економічних термінів, значно менш продуктивним є спосіб скорочення слів. Проведений аналіз дає можливість оцінити наявні терміни досліджуваної сфери і відібрати ті, що задовольняють виробленим вимогам.

Морфологічний спосіб утворення термінів ринку залишається одним із найбагатших джерел поповнення сучасної української економічної термінології.

Синтаксичний спосіб формування

економічної термінології сучасної української мови

Економічна терміносистема відзначається досить високою продуктивністю творення нових термінів синтаксичним способом. Відомо, що словосполучення, які складають важливу частину термінологічного фонду будь-якої мови, становлять гостру проблему лінгвістичного термінознавства:

- не з'ясовано їх статус, межі, сутність, типи й властивості;
- не вироблено чіткі критерії розрізнення їх і вільних сполучень термінів;
- відсутня єдність способів уявлення словосполучень у термінологічних словниках і відбору їх у словники різних типів.

За своїм кількісним складом терміни-словосполуки посідають в економічній термінології одне з перших місць, треба відзначити, що ці деривати є характерними й для інших галузей знань.

Отже, цей тип дериватів відображає родо-видову ієрархію понять, дає можливість установити місце певного терміна в низці однорідних і виділити з цієї низки зі зазначенням його характерних особливостей: *активи вільні; активи грошові; активи ліквідні; активи матеріальні; активи не матеріальні; активи поточні.*

Терміни-словосполучення, що виражають цілісні поняття сфери економіки, мають різний ступінь смислової розкладності. З погляду семантики можна виділити два їх різновиди:

- номінації з частковою або втраченою мотивацією (такі терміни ґрунтуються на переносно-образному вживанні одного з його членів чи всього словосполучення): *валютний кошик; зняття вершків; ножиці цін; втеча від грошей; доларовий голод; гарячі гроші; ведмежий ринок* тощо;
- номінації, мотивація яких зрозуміла: *асортимент продукції; нецінова конкуренція; простоювання товару.*

Терміни-словосполучення, як показує фактичний матеріал, утворюють переважно модель підрядної залежності компонентів – узгодження та керування: *стійка ціна; зниження ціни*.

В економічній термінології сучасної української мови частіше використовуються моделі, побудовані на узгодженні складових частин: *гарантія надійна; заборгованість ліквідна; кредит дешевий; пропозиція комерційна; ревізія внутрішня; якість гарантована*.

У наведених номінаціях означуване слово називає родове поняття, а означення дає видову характеристику.

Узгоджуване слово здебільшого прикметник: *борг короткостроковий; відомість шахматна; інвестиція реальна; операція венчурна; продукція ліцензована*.

Терміни-словосполучення, побудовані за моделлю керування, становлять здебільшого безприйменникові форми компонентів: *страхування вантажу; викуп акцій; обслуговування населення; послуги комерційних банків; фінансування торгівлі*.

У системі економічної термінології сучасної української мови спостерігається і сурядний зв'язок компонентів. Зокрема такий зв'язок виявляємо в термінах, виражених іменником у називному відмінку з узгодженою або неузгодженою прикладкою: *соло-вексель; країна-кредитор; країна-боржник; банк-гарант; виставка-продаж; купівля-продаж; ноу-хау; холдинг-компанія; виставка-ярмарок*.

Цей тип номінацій може утворювати і більш складну форму структурної організацій, компоненти у такому разі об'єднуються як сурядним, так і підрядним зв'язком: *ноу-хау незапатентоване; ноу-хау технічне; купівля-продаж цінних паперів*.

Серед економічних термінів-словосполучень виділяють такі структурні моделі:

– іменник + іменник (*покриття витрат; стягнення податку*);

- прикметник + іменник (*нецінова конкуренція; інформативна реклама*);
- іменник + прикметник + іменник (*місткість товарного ринку; вибір маркетингових засобів*);
- іменник + іменник + іменник (*поліпшення якості товарів; закон підвищення потреб*).

Зустрічаються також термінологічні сполучення, що становлять прийменникові форми компонентів: *акцент із застереженням; внесок до бюджету; конкуренція у сфері ліцензійної діяльності; реклама на сферу торгівлі*.

За походженням компонентів двоскладові словосполучення можна поділити на групи, кожна з яких утворює певну модель:

- національне + національне слово (*покриття попереднє; грошові нагромадження*);
- національне + іншомовне слово (*тривалість кредиту; фінансові показники*);
- іншомовне + іншомовне слово (*наблік рилейшнз; блю-чип; соло-вексель; ноу-хау*).

Фактичний матеріал показує, що в економічній термінології сучасної української мови чимало багатоконпонентних термінів, які не можна назвати вдалимими. Очевидно, це пов'язано із прагненням відтворити складну внутрішню форму закладеного у термінологічну номінацію наукового поняття: *кредитування простого і спеціального і позичкового рахунку; норми використання готівки з виручки; податок за грошові перекази за кордон*.

Економічна термінологія сучасної української мови – результат історичного розвитку української мови. У процесі еволюції терміносистеми змінювалися способи номінації спеціальних понять економічної семантичної сфери: від, переважно, лексико-семантичного способу творення термінологічних одиниць, продуктивного у староукраїнський період XIV –

XVIII ст. (судові акти, супліки-скарги, купчі і дарчі записки, духівниці, описи і реєстр майна, приватне листування), до утворення складних термінів на сучасному етапі розвитку української мови, тобто термінологізації тією або іншою мірою піддається значна частина лексики офіційно-ділових текстів.

Справа не тільки в прагненні тих, що створюють ці тексти, до точності й адекватності позначень, але і в тому, що у розпорядженні того, хто складає діловий документ, вже є набір вироблених засобів вираження, відхилення від яких було б непотрібним і невиправданим не тільки і не стільки тому, що воно призвело б до порушення стилістичної тональності тексту, але і у багатьох випадках тому, що заважало б «семантичній адаптації» того, що повідомляється, його співвідношенню з даним і відомим.

Уміння правильно скласти діловий документ, який буде бездоганний із граматичної точки зору і спрямований на якнайкраще мовне втілення основних стилістичних рис ділового мовлення, вирішить специфічні завдання комунікації. Тому при роботі з термінами необхідно звертати увагу на точність дефініції, що приводиться, і правильний вибір тієї або іншої одиниці при побудові тексту ділового документа.

Скорочення та аббревіатури як спосіб формування економічної термінології сучасної української мови

Тенденція до скорочення термінів, зокрема економічних, була і залишається однією з найважливіших рис як української, так і англійської мови. Дедалі більше слів утворюються шляхом скорочення. При цьому гостро постає питання про розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Розглянемо підходи до цієї проблеми, де значний інтерес становлять роботи американських лінгвістів. Вчені спочатку сконцентрували особливу увагу на зростаючій кількості скорочень, окремі коментарі починають з'являтися у лінгвістичних книгах та статтях, але скорочення не отримали належної уваги.

Так Адам Маккай [Makkaï] стверджував, що процес словотвору, результатом якого є скорочення, відбувається у межах стратифікаційного корпусу. А також вчений говорив про світову тенденцію до скорочень, наводячи численні іншомовні приклади у межах теоретичного опису, але при цьому не було чіткого розмежування понять «скорочення» та «аббревіатура».

Американський мовознавець, лексикограф, автор Американського словника англійської мови Ной Вебстер ще в 1850 пропонує ввести три види «аббревіатур», прикладами яких можуть бути такі типи утворень:

1) *Gen.* < «Genesis», 2) *USA*, 3) *\$* < «dollar».

Подібні скорочення можна було б описати так:

1) *усічення*, 2) *ініціальне скорочення*, 3) *графічне скорочення*.

Але придуманий дослідниками Лабораторії Белла термін «акронім», вперше опублікований у лютому 1943 року в американському журналі «Нотатки та питання» і зафіксований словниками у 1947 році, викликав термінологічну плутанину. Так з'явилися три точки зору:

- аббревіатура і акроніми – це різні категорії (Ной Вебстер);
- аббревіатура – це підклас акронімів (Леонард Блумфільд);
- акроніми – це підклас аббревіатур (Отто Есперсен).

Дж. Алджо [Algeo] у своїх дослідницьких роботах послідовно вдосконалив поділ, запропонувавши п'ять класифікаційних елементів, що охоплюють увесь лексикон: запозичення, скорочення, складені скорочення (афіксація і з'єднання), словоскладання та зміщення (виділення частини).

Було запропоновано такі три типи скорочень: «акроніми» (термін для аббревіатур та акронімів), *бек-утворення* та *усічення* (зі словоскладаннями, що визначаються як складання кількох усічень).

Деякі дослідників вважали, що:

- аббревіатура: загальний термін для усічень;
- акроніми: охоплюють акроніми та ініціальні аббревіатури;
- словоскладання: складання одного слова з іншим.

Варто зазначити, що більшість учених, які вважають поняття «скорочення» та «аббревіатура» синонімами, називають поняття «аббревіатура» запозиченням, яке при цьому має таке ж смислове навантаження, як поняття «скорочення».

Однак ряд лінгвістів вважають за необхідне розмежувати ці поняття, пропонуючи вважати аббревіатурами такі типи скорочень, які утворені усиченням певної морфеми або утворені з ініціальних літер терміносполучень. Однак різні словесні усичення (еліпсис) пропонується вважати скороченнями.

У такому підході не зрозумілі підстави виділення відмінностей скорочення та аббревіатури, що може створити плутанину у їхній класифікації.

І якщо вважати скороченням тільки словесні усичення, тоді незрозуміло куди можна віднести змішані, гібридні способи утворення скорочень, якщо за критерієм у такому науковому підході такий тип скорочення можна віднести і до одного, і до іншого виду.

Важливою особливістю скорочень є їх стійкість у мові. Скорочення – це метод деривації, тобто утворення нового слова, тому скорочення має статус слова. При цьому воно може вживатися в різних синтаксичних конструкціях, виконувати різні синтаксичні функції, а також оформлятися за морфологічними законами конкретної мови, а саме: набувати форму множини, змінюватися за відмінками, використовувати засоби транслітерації:

- *НАТО* (NATO – North Atlantic Treaty Organization – з англ. Північно-атлантична договірна організація); *НАТО повідомило* – середній рід (набуто за зовнішньою подібністю до іменників середнього роду);
- *ЮНЕСКО* (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization);
- *ОПЕК* (OPEC – The Organization of the Petroleum Exporting Countries);
- *ЄЕС* – Європейська економічна спільнота, або Європейське економічне співтовариство (EEC – European Economic Community).

Якщо йдеться про скорочення термінів, то такі стійкі мовні одиниці зрозумілі у своєму термінологічному полі, не вимагають розшифрування, мають чітке визначення. Що не можна сказати про так звані авторські скорочення, які без пояснення неможливо правильно і безпомилково використовувати. Це насамперед стосується термінологічних скорочень, що мають статус слова.

Одним із найважливіших аспектів дослідження скорочених одиниць є визначення причин їхнього утворення. У цьому питанні також немає єдиної думки вчених-дослідників, проте можна виділити деякі аспекти.

Однією з ймовірних причин утворення скорочень мовних одиниць є принцип економії мовних засобів, за яким відбувається скорочення звучання слова або словосполучення.

Французький лінгвіст Андре Мартіне вважав економію зусиль (або закон економії зусиль) головним чинником еволюції мови, яка і лежить в її основі.

Аналізуючи мову та особливості її розвитку, зазначимо, що низка корпоративних об'єднань з метою економії часу і сил скорочують терміни, які вони використовують, а ті, в свою чергу, стають при цьому загальноновживаними.

Як приклад, скорочення термінів у галузі комп'ютерних технологій:

- *IT* (IT – information technology).

Унаслідок появи та розширення мережі інтернет виникло таке явище, як віртуальне спілкування.

На просторах цієї мережі утворюються різні групи за інтересами, члени яких спілкуються на теми, що їх цікавлять, для отримання нових знань, передачі досвіду, реалізації всіляких опитувань, вивчення практичної сторони важливих теоретичних знань тощо.

Безліч робіт, присвячених дослідженню особливостей організації спілкування в мережі інтернет, вказують на факт значного прагнення до скорочень. Економія зусиль при наборі тексту за допомогою електронних

пристроїв, економія часу, витраченого на письмову фіксацію думки, зумовлює тенденцію до скорочення мовних одиниць на письмі.

Будь-який форум, тематичний чат, група за інтересами в соціальних мережах мають свої скорочення, а найчастіше і цілий список скорочень, що використовуються:

- виконавчий директор (CEO – Chief Executive Officer);
- фінансовий директор (CFO – Chief Financial Officer);
- директор з маркетингу (CMO – Chief Marketing Officer);
- сертифікований фахівець у галузі фінансового обліку (CPA – Certified Public Accountant);
- рахунок (ACCT – Account);
- фактична вартість (ACV – Actual Cash Value);
- собівартість реалізованої продукції (COGS – Cost of Goods Sold);
- валовий прибуток (GP – Gross Profit);
- прибутки і збитки (P & L – Profit and Loss);
- готівкою при отриманні (COD – Cash on Delivery);
- стратегічний план (SP – Strategic Plan).

Низка вчених-лінгвістів все ж таки називають найважливішими причинами утворення скорочень – власне мовні, до яких належать мовні традиції конкретних мов, спільність цих традицій, контекст утворення скорочень (скорочень в одному термінологічному полі), зрозумілість правил їх утворення, частота вживання окремих слів, які можна скоротити і вживати в мові без складнощів перекладу.

Розглянемо деякі підходи різних авторів до типологізації способів скорочень термінів та терміносполучень. Варто зазначити, що єдиної точки зору немає. Кожна класифікація має свої особливості і може доповнюватися іншими, раніше не виявленими способами утворення скорочених елементів:

- складовий тип – це складноскорочені слова, утворені усіченням основ кількох слів.

- змішаний тип – це складноскорочені слова, утворені поєднанням усіченої початкової основи (одного чи двох) з цілим словом.

- ініціальний тип – це утворення складноскорочених слів від початкових звуків чи букв. Тобто ініціальний тип автори поділяють на підтипи: звуковий та буквенний.

Звуковий підтип складають слова, утворені поєднанням початкових звуків слів. Особливість слів звукового типу та, що вони читаються як звичайне слово:

- *ЄЕС* – Європейська економічна спільнота (*ЕЕС* – European Economic Community).

Буквенний підтип складають слова, утворені від назв початкових букв слів (слово вимовляється за назвами букв):

- *СП* – *еСПе* – стратегічний план (*SP* – Strategic Plan).

Деякі вчені виділяють такі способи скорочення слів:

- ініціальний спосіб утворення скорочень;
- морфемний спосіб утворення скорочень;
- гібридний (що поєднує в собі ознаки попередніх двох) спосіб утворення скорочень.

Ініціальний спосіб – найпоширеніший спосіб утворення скорочень, при якому повна генеративна одиниця скорочується у своїй формі до перших ініціалів (літер або звуків), які поєднуються в єдине слово (вони можуть вимовлятися окремими буквами, так і єдиним словом, утвореним в результаті поєднання ініціалів вихідного словосполучення).

Морфемний спосіб утворення аббревіатур – це процес скорочення слова або словосполучення до окремої морфеми або морфем, які є основою для появи нової мовної одиниці, семантично обумовленої основою, від якої вона утворена.

Детальну класифікацію аббревіатур наведено в роботі «Лексика і фразеологія» [Білодід (Ред.), 1973]:

- складноскорочені слова, утворені з початкового складу (або початкових складів) першого компонента й цілого другого компонента словосполучення;
- складноскорочені слова, утворені з початкових частин двох або кількох компонентів синтаксичного словосполучення;
- складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента (або перших компонентів) словосполучення і початкової або кінцевої частин другого компонента, в якому середню частину пропущено;
- літерні абрєвіатури – такі, які утворено з назв початкових букв компонентів синтаксичного словосполучення;
- звукові абрєвіатури – такі, які утворено з початкових звуків слів повної назви;
- звукові абрєвіатури, складовою частиною яких є звуки і цифри;
- складноскорочені слова, утворені з початкової частини першого компонента і звукової абрєвіатури інших компонентів синтаксичного словосполучення;
- складноскорочені слова, утворені з літерної абрєвіатури кількох перших компонентів і початкової частини останнього компонента синтаксичного словосполучення;
- складноскорочені слова, утворені з літерних абрєвіатур першого і третього компонентів і початкового складу другого компонента синтаксичного словосполучення.

Семантичні процеси (розширення, звуження, переосмислення) як спосіб формування економічної термінології сучасної української мови

Поява чогось нового в житті суспільства, точно так, як і пізнання нових предметів і явищ, викликає необхідність номінації, що спричиняє за собою утворення в мові нових слів і виразів або появу нових значень. Але в той же час розвиток лексики визначається внутрішньомовними чинниками, пов'язаними з системним характером мови.

Так основними способами створення економічних термінів залишилися в мові ті, що були раніше: словотворення, словоскладання, утворення складених найменувань, запозичення. Усі ці способи активно використовуються при позначенні нових реалій.

Істотними, що впливають на утворення лексичних неологізмів, стають, зокрема, міжнародні економічні зв'язки, що все більше розширюються, сприяючи збільшенню фонду лексичної системи.

Хоча економічні реформи не спричиняють створення принципово нової мови, проте значно збільшують термінологічний фонд, який, у свою чергу, збагачує загальнолітературний словник шляхом детермінологізації, де важливою умовою для життєздатності є системні якості, що сприяють виробленню доцільних і зручних засобів вираження.

Представлені процеси в сучасній лексиці ілюструють активність соціальних чинників в економічній термінології – і в сфері семантики, і в стилістичних зрушеннях, і в активізації іншомовних запозичень. Сучасна лексика відображає час становлення нової економіки. У мові зафіксовано поверненням старих слів в активний словник ужитку – *приватизація; комерція: «Приватизація – процес передачі об'єктів державної або муніципальної власності у колективну або особисту власність.*

Приватизація державного житлового фонду – відчуження квартир (будинків) та належних до них господарських споруд і приміщень з державного фонду на користь громадян» [Бусел (Ред.), 2009: 1110]. «Комерція – торгівля й пов'язані з нею справи» [Бусел (Ред.), 2009: 559].

Наявна актуалізація економічних термінів: *прибуток; депозит. «Прибуток. Абсолютний (чистий) прибуток – прибуток, що дорівнює доходу, який отримав продавець від усіх товарів за вирахуванням витрат, сплати податків.*

Базовий прибуток – очікуваний прибуток звітнього року, що використовується для розрахунку базової рентабельності.

Балансовий прибуток – загальна сума прибутку підприємства за всіма видами виробничої діяльності, відображена у його балансі.

Біржовий прибуток – дохід від торгівлі цінними паперами на фондовій біржі та масовими товарами на товарній біржі.

Емісійний прибуток – різниця між ринковою вартістю цінних паперів, за якою їх реалізують, та емісійною ціною, за якою їх випущено.

Залишковий прибуток – частина прибутку, яка залишається в розпорядженні підприємства після виплати обов'язкових платежів – відрахувань до державного бюджету, процентів за банківські кредити і т. ін.

Чистий прибуток – те саме, що абсолютний прибуток» [Бусел (Ред.), 2009: 1110].

«Депозит. Гарантійний депозит – кошти, що їх банк-кредитор із метою захисту від ризику переводить на депозитний рахунок.

Депозит до запитання – кошти, що їх власник банківського депозиту може зняти без попереднього повідомлення банку.

Депозит-овернайт – депозит банку на термін не більше одного дня» [Бусел (Ред.), 2009: 285].

Розгляд специфіки словотворчих процесів економічних термінів виявив помітну інтенсивність їх протікання. Не дивлячись на стабільність і традиційність основних способів словотворення, результати словотворчих процесів за кількістю отриманих економічних новоутворень є значними. Особливо активним є утворення абстрактних іменників, диференційованих за родом діяльності: *ріелтер, аудитор, менеджер*.

Активними як база словотворення є слова, пов'язані з розвитком ринкових стосунків: *бізнес, банк, підприємець*.

Високу продуктивність виявляють словотворчі елементи іншомовного походження.

Вживання економічної термінології актуалізується в широкому спектрі комутативних ситуацій і жанрах мови. Центральна зона функціонування

економічній лексиці є спеціальна мова в письмовій і усній формі. Причому економічні терміни вживають і економісти, і неспеціалісти, в активний запас яких вони потрапляють.

Зміни у сфері економіки призвели до зміни тлумачення слів у цій сфері. Дуже часто це пов'язано зі зникненням в них деякого визначення. Так, в словарній статті, присвяченій слову «банк», опущена частина тлумачення, пов'язана з коментарем про роль банків при капіталізмі і при соціалізмі; у словарній статті до слова «біржа» прибрана частина «в капіталістичних країнах»: точніше сформульовано слово «брокер».

Так, сьогодні ми можемо читати таке тлумачення слова «банк» у сучасних словниках:

«Банк – кредитно-фінансова установа, яка зосереджує кошти і капіталовкладення, надає кредити, здійснює грошові розрахунки між підприємствами або приватними особами, регулює грошовий обіг у країні, в тому числі випуск (емісію) нових грошей.

Акціонерний банк – банк, статутний капітал якого формується внаслідок емісії та продажу акцій.

Валютний банк – банк, якому надано право купівлі та продажу іноземної валюти.

Депозитний банк – поширений вид банків, які здійснюють операції в основному за рахунок залучених депозитів.

Інвестиційний банк – спеціалізована кредитна установа, яка залучає довготермінові кредити і надає їх у розпорядження позичальникам (підприємствам і державі) шляхом випуску облігацій та інших видів боргових зобов'язань.

Іпотечний банк – банк, який надає довготермінові кредити під заставу нерухомості.

Квазідержавний банк – недержавний, приватний банк, що його контролює держава.

Національні банки – центральні банки країн або комерційні банки (США), діяльність яких регулюється державою.

Ощадний банк – кредитна установа, основна функція якої – залучати грошові заощадження та тимчасово вільні кошти населення» [Бусел (Ред.), 2009: 60].

Лексема «маркетинг» тлумачиться не як «здійснювана крупними капіталістичними компаніями система заходів щодо вивчення ринку», а «комплексний підхід до управління виробництва і реалізацією продукції».

Аналогічні зміни відбулися з визначенням значення слова «менеджмент» – «управління виробництвом, що вживалося в США», а в сучасному словнику мовиться, що «менеджмент –

1) Сукупність принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом з метою підвищення його ефективності, збільшення прибутків.

Кредитний менеджмент – процес управління дебіторською заборгованістю підприємства, метою якого є забезпечення своєчасної інкасації боргу.

Фінансовий менеджмент – система, принципів, методів і форм організації грошових відносин.

2) Керівництво підприємства, фірми; керівний орган» [Бусел (Ред.), 2009: С. 658].

Подібним же чином знімається негативна конотація в тлумаченні лексеми «рента – дохід з капіталу, землі або майна, що його власники одержують регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю.

Абсолютна рента – форма земельної ренти, одержувана землевласниками незалежно від родючості і місця розташування земельних ділянок.

Довічна рента – умовна рента, при якій платежі припиняються у разі смерті певної особи (або осіб), зазвичай ануїтента.

Натуральна рента – рентна плата у вигляді частини врожаю орендаря, що передається землевласнику» [Бусел (Ред.), 2009: 1213].

Можна говорити навіть про появу в тлумаченні ряду подібних лексем позитивної конотації.

У даний час налічується понад тисячі фінансово-економічних понять, які увійшли до ужитку останніми роками і були вміщені до словника.

Сучасна економічна термінологія з погляду джерел формування розподіляється на цілий ряд груп.

Можна виділити значний пласт лексичних одиниць, що є деяким постійним фондом економічної термінології (незалежно від типу економіки).

Дані слова виражають базові загальноекономічні поняття і категорії, наприклад: *виробництво, споживання, виробничі стосунки, виробничі сили, капітал, базис, надбудова, попит, пропозиція, товар, товарообіг, вартість, ціна, гроші, додатковий продукт, бюджет, національний дохід, експорт, імпорт* і ін.

Численну групу, яка на сьогоднішній день є відкритим рядом, складають іншомовні запозичення (переважно з англійської мови, американізму). Вони відображають перш за все тенденцію до інтернаціоналізації економічної термінології, що істотно стимулюється наявністю прямих і безпосередніх контактів з іноземними партнерами.

Семантичні перетворення в лексиці, разом з номінацією нових реалій, сприяють розширенню і збагаченню словарного складу.

Набуття словом нового значення може призвести до народження нового слова, підсиливши тим самим мовну омонімію. Серед семантичних процесів виділяються три основних: розширення значення; звуження значення; переосмислення.

Одним із найбільш живих і соціально значущих процесів, що відбуваються в сучасній українській мові, – процес активізації вживання іншомовних слів. Треба говорити про активізацію вживання цих слів, а не

тільки про нові запозичення, оскільки разом із появою неологізмів спостерігається розширення сфер використання економічної термінології.

Умовою запозичення ми також будемо вважати двомовність, тобто результат територіального контакту двох народів. Сюди відносяться також такі види мовної діяльності, як читання, переклад, коментування іноземної преси, участь в міжнародних конференціях, конгресах.

Міжнародні відносини із західним світом зумовили запозичення численних фінансових і комерційних термінів: *бартер, ваучер, дилер, дистриб'ютор, інвестор, кліринг, лізинг, ф'ючерсні кредити*.

Це запозичення відбулося завдяки орієнтації на західну економічну і банківську систему і залученню українських фінансистів до інтернаціональної термінології. А зважаючи на гостру суспільну актуальність самі терміни виходять за межі професійного слововживання і широко використовуються у пресі, на радіо і телебаченні.

Слово «спонсор», що так з'явилося в середині 80-х років, влилося в ряд за походженням найменувань, що мають схоже значення: *меценат – імпресаріо – антрепренер – продюсер*. Порівняймо ці значення:

«Спонсор: 1) *Поручитель, гарант (напр., гарант позики)*. 2) *Особа чи організація, які матеріально підтримують будь-яку діяльність без одержання від неї прибутку з метою популяризації винятково свого імені (назви), торгової марки. Спонсор телепередачі. || Замовник, організатор, улаштувач; підрядчик. || Замовник реклами, рекламодавець*. 3) *Той, хто надає кому-небудь допомогу (матеріальну, грошову і т. ін.)*» [Бусел (Ред.), 2009: 1374].

«Меценат – *багатий покровитель наук і мистецтв, а також їх представників*» [Бусел (Ред.), 2009: 665].

«Антрепренер – *підприємець, який організовує культурно-видовищні заходи. // Театральний підприємець; власник, орендатор, утримувач театру, цирку і т. ін.*» [Бусел (Ред.), 2009: 35].

«Продюсер: 1) Довірена особа кінокомпанії, що здійснює ідейно-художній та організаційно-фінансовий контроль над постановкою фільму; особа, яка організує, фінансує постановку фільму, вистави і т. ін. 2) Адміністративно-фінансовий організатор діяльності зі здійснення якого-небудь комерційного проекту (різних шоу, концертів, телепрограм, запису альбомів, дисків, відеокліпів і т. ін.)» [Бусел (Ред.), 2009: 1152].

Отже, «спонсором» спочатку позначали особу або організацію, які подають фінансову підтримку творчої діяльності артистів, музикантів, художників, потім об'єкт спонсорської діяльності почав розумітися ширше, але компонент «подає фінансову підтримку» зберігся.

Проте на цій хвилі задоволення потреб мови з'явилося багато словесного непотребу, що засмічує мову. Іноземне слово стало престижним. У такому разі вибірковість у застосуванні іншомовної лексики починає втрачатися. Перемагає загальний настрій, мода. Ось деякі лексичні паралелі, що свідчать про відсутність необхідності в запозиченні, оскільки існують лексичні еквіваленти: конверсія (істотне перетворення, зміна умов, заміна одних об'єктів виробництва іншими або одних фінансових інструментів на інші) – перетворення;

консенсус (відсутність у сторін, що домовляються, заперечень проти пропозицій, висунутих під час переговорів) – згода;

реклама – набліситі (реклама, рекламування, пропаганда; популярність, відомість).

Про надмірну тягу до «чужого» слова свідчить сучасна тенденція до використання замість українського слова іншомовного.

Звичайний магазин змінив назви: *супермаркет, міні-маркет*, активно представлено назву «бутик», яке в українському вживанні «підвищилося в ранзі» на позначення модного, елітного салону-магазина, де пропонуються дорогі товари: *«Бутик: 1) Невеликий магазин, де продаються модний фірмовий одяг і різні аксесуари. 2) Невелика вузькоспеціалізована брокерська фірма з обмеженим колом клієнтів» [Бусел (Ред.), 2009: 104].*

При більш диференційованому підході до визначення причин запозичення виділяють наступне:

- потреба в найменуванні нових явищ, понять: *інфляція, бізнес, приватизація*;
- необхідність у спеціалізації понять: *маркетинг (ринок), менеджмент (управління), аудит (ревізія)*;
- прагнення до модного, сучаснішого слова. На загальному фоні широкого запозичення «заморське слово» виявляється престижним, що звучить красиво. Наприклад: *офіс (контора), аудитор (ревізор), франчайза (угода)*.

Неологізми та запозичення як спосіб формування економічної термінології сучасної української мови

Уявлення про неологізм зазнавало істотні зміни впродовж багатьох століть. Якщо раніше нове слово ототожнювалося лише із запозиченням, то тепер обсяг цього поняття набагато ширший.

Сучасне розуміння нового слова враховує його історичність і відносність. Існує велика різноманітність точок зору з питання про ознаки виділення неологізмів. Ми в роботі як нові економічні терміни розглядаємо слова, що є новоутвореннями і запозиченнями за останній період, а також слова і поєднання, що знов стали актуальними.

Терміни-неологізми, що розглядаються у статті, відрізняються від пласта решти неологізмів низкою особливостей:

- вузькою сферою вживання;
- переважно усним шляхом проникнення в українську мову;
- переважанням американізмів, що мають характер частих вкраплень;
- постійним збільшенням кількості подібних нових термінів.

Так, досліджуючи питання віднесення конкретного слова до сфери саме економічної термінології, в окремих випадках, ми виходили саме з контексту. Використання терміна в одному ряду з іншими економічними

термінами в економічному контексті є достатнім для того, щоб вважати дане слово за термін економічної сфери.

Крім того, в роботі розглядаються терміни таких дотичних з економікою науково-практичних напрямів, як менеджмент і маркетинг, оскільки вони тісно переплітаються зі сферою економіки і доповнюють її термінологію.

Під час дослідження економічних термінів було виявлено, що в процесі функціонування вони виходять за межі мови і можуть обростати синонімами, які також не можна розглядати у відриві від вказаних термінів, тому що ці слова-синоніми – результат існування термінів в мові, а тому вони є своєрідною частиною економічної терміносистеми.

Отже, окрім власне термінів, розглядаються слова, які не можна віднести до термінів в традиційному розумінні цього слова. Сюди відносяться: професіоналізми, стилістично маркіровані слова, лексеми, що мають яскраво виражене конотативне забарвлення, okazіоналізми, просторічні слова і вирази.

Деякі дослідники для подібних мовних конструкцій вводять назву «передтермін». Це ті моделі термінів, які як терміни недостатньо відповідають основним вимогам. Ми, щоб уникнути утруднень, зазначені лексеми також позначаємо словом «термін», оскільки визначення терміна, що існують в науковій літературі, як правило, не указують на те, що він обов'язково має бути стилістично нейтральним і мати строго певний ступінь засвоєності і вживаності.

Значна частина термінів на сьогоднішній день не зафіксована у відомих словниках неологізмів, хоча ці терміни і поширені в усній і письмовій мові представників економічних професій.

Не дивлячись на те, що запозичення завжди привертали до себе увагу лінгвістів, але лінгвістичне походження запозичення, процес входження іношомовних слів і їх значень у систему іншої мови, осмислення прихованих

процесів взаємодії двох мов – мови джерела і запозичуючої мови – до сих пір не отримали ще достатньо повного освітлення.

Через екстралінгвістичні причини значну частину економічної термінології сучасної української мови становлять запозичення, які мають характер частих вкраплень. До речі, в основному, це слова з американського варіанту англійської мови.

У науковій літературі термін «англіцизм» розуміється двояко:

- у вузькому розумінні «англіцизм» – це тільки відвічно англійське слово, слово або зворот мови, запозичені з англійської мови;
- у широкому розумінні – до групи англіцизмів входять слова з американського, австралійського і інших варіантів англійської мови.

На нашу думку, під англіцизмами розуміються не тільки споконвічно англійські слова, але і запозичення лексичних одиниць з інших варіантів англійської мови.

Огляд численних класифікацій словотворчих способів, що є на сьогоднішній день, дає можливість у словотворенні виділяються два основні способи: морфемний (або морфологічний) і неморфемний (або семантичний).

Кожен з цих способів має декілька різновидів, проте всі ці різновиди об'єднані в два способи на підставі загальних характеристик.

Більшість дослідників дотримуються традиційної класифікації, згідно з якою всі неологізми діляться на декілька груп залежно від різних критеріїв:

- за способами словотворення, залежно від умов створення;
- за цілями створення, з урахуванням того, як з'явилося нове слово.

Така класифікація неологізмів є найбільш зручною в практичному застосуванні, тому в статті при розгляді нових економічних термінів використовується дана схема виділення різних груп нових слів.

Розглядаючи терміни вузької економічної спрямованості, ми дійшли висновку, що зустрічається багато іноземних термінів, які переважно вже увійшли до спеціалізованих економічних словників.

Аналізуючи загальноекономічні терміни, зрозуміли, що нові терміни зустрічаються у край рідко, а терміни, що цікавлять нас, відносяться більше до суспільного життя, ніж до економічного.

Проведений аналіз походження нових економічних термінів підтвердив, що досліджувана термінологія, що випробовує потребу в найменуваннях нових явищ і понять, збагачується за рахунок термінологізації слів літературної мови, а також шляхом запозичення термінів з інших метамов, відбувається процес ретермінологізації, обумовлений взаємопроникненням сучасних термінологічних систем.

Велика частина новоутворень позначає вже існуючі поняття, а поява нових реалій в економічній сфері та синтез сучасного бізнесу з новітніми технологіями є основою появи нових слів.

Разом із тим частина термінів зі сфери економіки детермінологізується, втрачаючи свій спеціальний характер і активно уживаючись в інших функціональних стилях. Кінцевим результатом детермінологізації є перехід слів з даної терміносистему в літературну мову.

За стилістичною характеристикою нові економічні терміни умовно розділені на три великі групи:

- офіційно-ділова лексика;
- загальноновживана лексика;
- просторічні слова і вирази.

Залежно від сфери вживання умовно виділено три групи слів, межі між якими не завжди чітко позначені, що багато в чому обумовлено семантичними відмінностями лексем, що відносяться до економічної термінології:

- загальноекономічні (макроекономічні) терміни, які широко представлені, відрізняються наступними особливостями:

- яскраво виражена залежність утворення і освоєння термінів нормативною літературною мовою від екстралінгвістичних чинників, а саме: змін в економічному житті країни, регіону і світі в цілому;

- утворені переважно за допомогою власних засобів української мови;
- як правило, терміни при першому ж вживанні зрозумілі широкому колу;

- вузькопрофесійна термінологія (економіка підприємства, банківський бізнес, бухгалтерія) характеризується наступними особливостями:

- різний ступінь засвоєння термінів при яскраво вираженій стилістичній різноманітності;

- істотне переважання термінів, що є запозиченнями;

- наявність новоутворень, що знаходяться на межі з першою групою, – макроекономічними термінами;

- економічна лексика, що відноситься до сфер, дотичних з економікою (маркетинг, менеджмент) має такі особливості:

- велика кількість запозичень з англійської мови, які швидко засвоюються не тільки професіоналами, але і загалом;

- використання запозичених термінів без перекладу і в англійській транскрипції.

У результаті дослідження було встановлено, що останніми роками потік англіцизмів у сфері економіки помітно знизився. Проте серед нових економічних термінів української мови нерідко зустрічаються іноземні слова без перекладу.

Проведене дослідження дозволило виявити найбільш значущі причини активізації тієї або іншої лексики.

Перша причина – це екстралінгвістичні чинники, при яких новоутворення починає уживатися відразу в усіх сферах.

Друга причина – точність найменування терміном того або іншого поняття.

Третя причина – швидке входження в мовну систему: зручна артикуляція, приємне звучання і входження в граматичну парадигму мови.

До лінгвістичних методів визначення ступеня засвоєння нового терміна необхідно віднести: 1) частотність вживання; 2) широта вживання в різних

сферах суспільного життя; 3) обсяг вживання в текстах різних стилів; 4) ступінь входження в мовну парадигму (наявність або відсутність похідних слів).

Висновки

Оскільки економіка в сучасному суспільстві посідає одне з провідних місць за ступенем значущості для розвитку суспільства, термінологія цієї сфери розвивається швидкими темпами, роблячи істотний вплив на термінологічну систему української мови в цілому. Крім того, економічна термінологічна лексика все частіше проникає в активний словник носіїв мови, не пов'язаних за родом професійної діяльності з економікою.

Аналіз нової економічної термінології дозволив дійти висновку, що нові запозичені терміни економічної сфери знаходяться на різних стадіях освоєння. Процеси їх асиміляції протікають під впливом культурологічних особливостей менталітету народу.

Термінологія – найбільш динамічна сфера лексики на сучасному етапі розвитку мови, яка дає можливість розкрити продуктивні процеси, що відбуваються не тільки в метамові, але і в загальнолітературній мові, оскільки термін не є особливим типом лексичної одиниці і є тільки функція, вид її вживання.

Термінологічна система сучасної економічної сфери не є замкнутою. Її комплексний аналіз дає уявлення про те, наскільки неоднорідні і складні процеси, що відбуваються в ній. Не тільки поповнення словника економічної лексики, але і активне освоєння даних лексем характеризують період останніх років. І, поза сумнівом, необхідне подальше поглиблене дослідження даної галузі науки.

Терміни і термінології є необхідним інструментарієм формулювання наукових теорій, законів, положень і розглядаються як невід'ємний компонент науки та техніки. Оволодіння термінологією є основним кроком в

оволодінні будь-яким спеціалізованим знанням, оскільки термінологічні одиниці відіграють важливу роль в професійній і науковій комунікації.

У сучасному українському житті явища економіки превалюють над іншими, диктують свої умови, є визначальними в багатьох сферах буття нації і держави. Вони стали (чи стають) стрижнем, навколо якого відбуваються основні зміни й інновації.

Така центричність економічних явищ безумовно й наполегливо вимагає їхнього номінування, до того ж не тільки на рівні загального, а й деталей. Означене підсилюється й значним обсягом нового в економіці, яке необхідно усвідомити.

І, як бачиться, важливими серед них є висвітлення явищ сталих і явищ, що є виявом зрушень і змін, та особливостей розвитку в контексті загальнотермінологічному. Маємо добрі початки у працях українських дослідниць: Т. Панько, І. Кочан Л. Струганець, присвячених аналізу поняття «термін» [Панько, 1979], динаміці і кодифікації термінів із міжнародними компонентами в сучасній українській мові [Кочан, 2004] та лексичним нормам української літературної мови ХХ століття [Струганець, 2002], це добрі, але все ще тільки початки. Важливість означеного дослідження бачиться й у зв'язку з визначенням перспектив розвитку української економічної терміносистеми.

У зв'язку з означеним було вирішено завдання нашого дослідження:

- установлення основних чинників, що сприяють змінам у термінології;
- з'ясування рівнів, на яких відбуваються найпомітніші зміни (семантичні, словотвірні, стилістичні, морфологічні тощо);
- основні шляхи становлення економічної термінології і приналежності її до наявних систем тощо.

У цьому важливими можуть стати методи мовознавчого дослідження як загально застосовувані (описовий, порівняльний, експериментальний), так і специфічні (метод моделей, метод опозицій, метод дистрибуцій).

Аналіз досліджуваного матеріалу показує, що основним способом поповнення економічної термінології є семантична і словотворча деривації.

Морфологічний спосіб термінотворення позначається неоднаковою продуктивністю, більш продуктивним є суфіксальний і префіксально-суфіксальний способи творення економічних термінів.

Економічній термінології властиві значущі процеси, що відбуваються в сучасній українській мові, а саме: процес активізації вживання іншомовних слів та запозичень, коли терміни набувають нового значення, розширення, звуження чи переосмислення значення.

Необхідність подальшого детального вивчення економічної термінології української мови зумовлено, з одного боку, активним розвитком української термінології, що в повному обсязі ще не досліджено, а з іншого – потребою багатоаспектного вивчення всіх складників системи української мови, виявлення особливостей їх структури і функціонування, закономірностей їх взаємозв'язків.

Список літератури

1. Білодід, І. (1973). Сучасна українська літературна мова (СУЛМ). in: *Кн. 5. Лексика і фразеологія*. Київ: Наук. думка, 439 с.
2. Боярова, Л. (2008). Термінологічна лексика в загальномовному тлумачному словнику, in: *Лексикографічний бюлетень*. Вип. 17, с. 13-24.
3. Бусел, В. (Ред.) (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 1736 с.
4. Доманицький, В. (1906). *Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів*. Київ: Друк. Борисова, 128 с.
5. Кочан, І. (2004). *Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові*. Львів: Вид-ий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 520 с.
6. Оглоблин, О. (1928). Проблема української економіки в науковій і громадській думці XIX – XX в. in: *Червоний шлях*. № 9-10, с. 165-179.

7. Панько, Т. (1979). *Від терміна до системи*. Львів: Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 146 с.
8. Панько, Т. та ін. (1994). *Українське термінознавство*. Львів: Світ, 216 с.
9. Передрієнко, В. (1979). *Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі*. Київ: Наукова думка, 144 с.
10. Струганець, Л. (2002). *Динамічні процеси в лексико-семантичній системі української літературної мови XX ст.* Тернопіль, 352 с.
11. Шелепкова, І. (2021). Від терміна до економічної термінології сучасної української мови. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку : колективна монографія* / відп. за випуск М. В. Мамич. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 247 – 276.